

Var bir dərdim ki, çox dərdmandan artıqdir mənə;
Qoy mən dərdimlə, dərman eyləmə, var, ey həkim.

Mən dərdimdən mənənnəm, şikayəti deyiləm öz taleyimdən. Allah mənə ələ dərd verib ki, çox dərdmandan o daha xeyirlidir. Allahın lütfidir eşq dərdi. Sən istəsən də ona ələc edə bilməzsən. Məni dərdimlə baş-baş burax və sən məni tərək et.

Gar basib əl nəbzimə təşxis qılsan kərdimi,
Al əmənat, qılma hər bəridə izhar, ey həkim.
Məni müayinə etsən, nəbzimi tutsan, ürəyimin sevgi ilə döyüntüsünü təbii ki, duyacaqsan. Nədən bu halda olduğumu anlayacaqsan. Amma diaqnozun cavabını gizli tut. Hər yetənsə onu söyləmə.

Gəl mənim tədbiri- bihudəmdə sən bir say qıl:
Ki, olam bu dərdə artıraq giriftar, ey həkimin.
Sən həkim olduğun üçün məsləhinə əks gedə bilmirsən. Hər nə olursa-olsun mənim vəziyyətimin yaxşılaşmasına çalışsın. Ona sənəndən bir ricam var— ələ et ki, mən eşq dərdinə daha artıq mütləla olum. Mən Allahın verdiklərinin hamısına şükre dəram. Verən də , alan da Odur. Cəfadan qaçsam dost məni vəfasızlıqda təhmələndir.

Gör təni-üryan ilə əhvalımı hicran günü—
Var imiş ruzi-qiyamət. Qılma inkar, ey həkim.
Halımı bütün çılaqlıqlı ilə gör. İnkər etmə ki, qiyamət günü olmayacaqdır. Məgər Onun ayrılığında düşdüyüm həli gömürsən. Canlı adlandırılı biləcək bir durummuşalmışımı? Mən sadəcə bir nəfəsəndən, dəridən və sümüklərdən ibarət bir xilqətdən başqaşı deyiləm artıq.

Çəkməyincə çarəyi-dərdimdə zəhmət bilmədin
Ki olar dəmənə-dərdi- eşq dişvar, ey həkim.
Allah sənə qabiliyyət və bilik vermiş. Üstəlik əzmin və səyin nəticəsində oxuyub həkim olmusan. Sağalmaz xəstə yoxdur—deyə düşündürdün. Məni də asanlıqla sağaldacağına əmin idin. Bəklə də müəyyən mənada haqlısan, amma bir incə cəhəti unutmusdun: Haqq aşiqini bəndə sağalda bilməz. Çünki onun bütün varlığını eşq təşkil edir, bu eşq onun varlıq, mövcudluğu formasıdır.

Rənc çəkmə, silhət ümidin Füzulidən götür.
Ki qəbuli-silhət etməz böylə bimar, ey həkim.
Füzuli kimi xəstədə sağalmağ ehtimalı yoxdur. Əziyyət çəkmə, özünü heç yorma. Sənənin heç bir təqsirin yoxdur. Bir fəlak qarğamışa yüz min həkim niyəyin?

4. Füzuli qələmə aldığı hissələri sadəcə anlatmamış, yaşamışdır. Onun səmimiyyəti, çəkdiyi iztirabları mərdimərdənə söyləməsi, saxta qürurdan vaz keçməsi şeirlərini daha oxunaqlı etmiş, oxucuların sevimlisi etmişdir.

Füzuli XVI əsrdən, yəni öz həyatı boyu və ondan sonra nəinki türkdilli ədəbiyata, həmçinin fars və ərəbdilli ədəbiyata da öz ədəbi təsirini göstərmiş, nüfuzedici şair şəxsiyyətini hər zaman mühafizə etmişdir. Onun lirik şeirləri, "Leyli və Məcnun" məsnəvisi dəfələrlə İstanbul, Bağdad, Bakı, Təbriz, Daşkənd, Qahirə kimi ədəbi-mədəni mərkəzlərdə kütləvi tirajlarla nəşr edilmişdir. Anadolu sahəsində yaygın olan yazılı türkdilli ədəbiyata Füzuli qədər məşhur olan ikinci bir şair yoxdur. Füzuli haqqında ilk yazılı məlumatlar, bizim bildiyimizə görə, Lətifinin 1546-cı ildə qələmə aldığı "Təzkirə"-də, Aşiq Çələbinin 1568-ci ilə aid edilən "Təzkirə"-sində, Hasan Çələbinin 1586-cı ilə aid tərtib etdiyi "Təzkirəyi-şüara" kitabında, Gelibolu Alinin "Risala"-sında əks edilmişdir. Qeyd olunduğu kimi, Füzuli hələ sağlığında yüzlərlə şairi ədəbi təsirinə almışdır. Məsələn, 1534-cü ildə Sultan Süleyman Qanununun Bağdadı alması münasibətilə füzuli ona üç qəsidə yazmışdır. Muhihbü təxəllüsü ilə şeirlər yazan Sultan Süleyman Qanuni həmin qəsidələri xoşlamışdır. O dövrün məşhur şairlərindən sayılan Taşlıcah Yahya və Xəyalı

Sultan Süleymana ithaf edilən "Su" qəsidəsinə nəzirələr də yazmışlar:

Saçma , ey göz, əşkindən gönlümdəki odlara su. (Füzuli)

Can vətürkən hañçartından sun bana bir parə su
Haləti- naz üzrə qayət hoş gəlir bimarə su. (Taşlıcah Ya-hya)

Döksə gər çəşmi- həbabın sən səmənrixsarə su
Qanlı yaşum gibi boyanmış qızıl qanlarə su. (Xəyalı)

Abdulbaki Gölpınarlının 1948-ci ildə İstanbulda nəşr olunmuş **Füzuli Divanı** adlı kitabında Xəyalinin Füzulünün bir çox qəzalına nəzirələr yazması qeyd olunur (s. XI-XII). O da bəlli faktdır ki, sultan Süleyman Qanununun sultanüş-şüara tituluına layiq gördüyü Baqi də Füzuliyə nəzirələr yazmışdır. Ruhi bağdadı, Calal Çələbi, Cəfəri, Şahi (Sultan Süleymanın oğlu Şahzadə Bayozid) kimi şairlər Füzulünün şüarlarını tərbi, təxmis, təsbi etməkdən, qəzəllərinə nəzirələr yazmaqdan zövq almışlar. Bədiü şəx mülküntün şəriksiz sultanı tituluuna inamla daşıyan füzuli əbədyyət dünyasına köçdükdən sonra ədəbi təsirini daha da artırmışdır. Belə ki, XVII əsrin məşhuru Naili, XVIII əsrin dühaları Nədim və Şeyx Qalib kimi ustadlar firsət olduqca Füzulidən bəhrələnmiş, onu minnətdarlıqlı yaz etmişlər:

Yaxma canım, naleyi- büxtiyarımdan saqın,
Tökmə qanım, abi-çəşmi- əşkıbarımdan saqın. (Füzuli)

Paki-damən, bir fülü-tərsin, qubarımdan saqın,
Şülsün, abi-du çəşmi- əşkıbarımdan saqın. (Naili)

Çıxarmağ istəsələr tənədn çəküb peykənm ol sərvin
Cəhan olsun dili- məcrurh, peykən olmasın, ya Rəhb. (Füzuli)

Çək navəgin, ey dəsti- ciyər, kari-təğafül,
Al canımı, zəhmindəki peykəna toxunma. (Naili)

Ah eylədiyim sərv-i-xuramann üçündür,
Qan aqladığım gönçeyi-xəndənm üçündür. (Füzuli)

Məstanəliyim bir büti-simintən üçündür,
Qan aqladığım bir güli-tərdəmə üçündür. (Naili)
XVIII əsr türk ədəbiyatında Lalə dövrünün epikürçü, qadın və şərab şairi kimi tanınmış məşhur Əhməd Nədim (1692—1730) ruhi və həyat fəlsəfəsi ilə Füzulinin əksi olsa da şeirlərində onun təsirindən qurtula bilməmişdir:

Ey kəman əbrü, şəhidi- navəki-müjənnənm,
Bulmuşam feyzi- nəzar sənədn, sənin qurbanımm. (Füzuli)

Sən gülərsin gül gibi, bən bülbülü- nalanınam,
Məsti- mədhhuşi- təməşayi-ləbxəndanınam (Nədim)

Heyrət, ey büt, surətİN gördükdə lal eylər mənİ,
Surətİ- halım görən surət xayal eylər mənİ. (Füzuli)

Bus-i ləlin şöylə sirabi- zülal eylər mənİ,
Kim görən abi-həyat içmiş xəyal eylər mənİ. (Nədim)
XVIII əsr şairlərindən olan Şeyx Qalib (1758—1799) həm

kiçik həcmli şeirlərində, həm də "Hüsn ü Aşk" adlı təsəvvüfi məsnəvisində Füzulidən iqtibaslar etmişdir.Füzulinin təsiri türk ədəbiyatında sadəcə divan ədəbiyyatı ilə məhdudlaşmış. Bir çox təkkə ədəbiyyatının təmsilçilərinin və folklor ədəbiyyatının mənşəblərində onun ədəbi təsiri açıq-aydındır. Füzulinin təsiri hətta Tənzimət dövründən (1839-cu il 3 noyabr tarixi)

Gülhanə xətti- hümayununu elanından 1891-ci ilə qədərki dövr) sonra da davam etmişdir. Anadolu Türklərinin haqlı olaraq "şairi əzəm" adlandırılan Abdülhəkim Həmid (1852—1937) cəndan sevdiji və ömrü boyu unuda bilmədiyi Fətıməyə ithaf etdiyi "Makbər" poemasını Füzulünün "Leyli və Məcnun" əsərinin təsiri ilə yazmış, əsərin çox yerində Füzuliyə xas olan lirizmlə, istəklili insanı itirməsindən doğan hüznü, ələmi qələmə almışdır.

Füzuli ilə bağlı dünyanın bir çox məşhur kitabxanalarında müəyyən sənədlər vardır. Məlumat üçün qeyd edək ki, sadəcə İstanbul kitabxanalarında Füzulünün əsərlərinin fərqli dövrlərdə nəşr olunmuş altmış nüsxəsi mühafizə olunur. Bunların aras-

ında ən qədim olanları hicri 979 və 984-cü illərə aid olanlardır. Müqayisə üçün xatırladaq ki, Rusiyanın Sankt-Petərburq şəhərindəki nüsxənin yazılma tarixi hicri 997-ci ilə aid edilir. Əldə etdiyimiz bilgilərə görə, Füzulünün Türkcə "Divan"-ı ilk dəfə 1244-cü ildə Təbrizdə nəşr olunmuşdur.

- Bibliografiya**
1. Murad Uraz "Türk edeb ve şairleri. İst. 1939, s.105-108.
2. Levend Ağah Sun "Arıp, Fars və Türk edebiyatlarında Leyla və Mecnun Hikayesi, Ankara, 1959.
3. İbrahim Ələddin Gövsə Füzuli, İst. 1932, 408.
4. Abdulləbaki Gölpınarlı Füzuli, İst. 1932, 162 s.
5. Abdulləbaki Karahan Füzuli, Muhihi, Həyatı və Şəxsiyyəti, İst. 1949, 312s.
6. Mirzəza Quluzadə Füzulinin lirikası, Bakı, 1965, 476s.
7. Cemil Yener Füzulünün dünyası İst. 1966, 111s.

Xalid Hüseynov
"XATİRƏLƏRİM"DƏ A.ŞAIQIN ƏDƏBİ-TƏNQIDI GÖRÜŞLƏRİ

A.Şaiq dərin mənalı və zəngin bir irs qoyub getmişdir. Onun üç inqilab, iki dünya müharibəsi, tarixi-ictimai hadisələrə bir dövrə təsadüf edən yaradıcılığında həmin hadisələrin cəmiyyətin inkişafına, insanların taleyinə, psixologiyaya və xarakterinə təsiri özünəməxsus bədii inkişafı tapmışdır. A.Şaiq həssas və narahat sənətkar qəlbi, vətəndaş və müəllim vicdanı ilə həmişə həqiqəti axtarmış, keçdiyi yollar bəzən mürəkkəb, ziddiyyətli olsa da, nəticədə onu cəmiyyətin mürtəbəli qüvvələrlə bir sənğərə getirmiş, istedad və hünərini xalqın iniyarına vermişdir.

Öz qələm yoldaşları ilə birlikdə A.Şaiq də Azərbaycan ədəbiyyatını yeni fikir, mövzu, janr, obraz və bədi təsvir vasitələri ilə zənginləşdirən romantizm cərəyanına mənsub olmuşdur. Bu cərəyanın nümayəndələri M.Hadi, A.Səhhet, H.Cavid, S.Səlimsə və A.Divanbəyozlu öz əsərlərində "burjuva-feodal zülmünə, müstəmləkə əsarətinə, hər cür xarici müdaxiləyə, imperalizmə və şərq mütləqiyyətinə qarşı çıxırdılar. Möhvəməti, cəhələti, millətçiliyi, şovinizmi təbliğatını, köhnəperestliyi... pisləyirdilər, millətləri qaradaşlıq, dostluğa çağırırdılar. Bütün böyük arzuları həqiqətə çevirəcək inqilabdan ruhlanır, onu azadlıq günəşi sayırdılar."

Ləkin 1905-ci il inqilabının məğlubiyyətini, 1917-ci il fevral inqilabının arzu edilən nəticələr vermədiyini, yəne də ədalətsizliyin hökm sürdüyünü gördükdə romantiklər ümidisizliyə qapılırdılar. Yaradıcılığa şərəf bəsləyən A.Şaiqın poeziyası romantik sənətkarın ictimai tələtləmlər, inqilablar dövrü olan XX əsrin əvvəllərində yaşadığı həyəcənları, düşüncələr axarını izləmək üçün qiymətli material verir. Vətənpərvərliyi duyğulan, xalqın düşər olduğu böyük ictimai bəlalər A.Şaiq əsərlərinin əsas motivlərini təşkil edir, əsərlərinə dərin hüzn və kədər aşılayırdı.

İctimai həyatın mürəkkəbliyi, tez-tez dəyişən hadisələrin mahiyyətinə vərə bilməyən A.Şaiq tərəddüd və şübhələr içərisində, yanlış yollar ayrıcında çırpınırdı. Bütün bunlar onun yaradıcılığının ilk dövrü üçün səciyyəvidir. Get-gedə o, yetkinləşir, püxtələşir, maarifçi, romantik sənətkar kimi şöhrətlənir. Həyat, insan və ədəbiyyat məsələlərini obyektiv qiymətləndirməyə çalışır. Odur ki, XX əsrin əvvəllərində həmişə bədi yaradıcılıq, həm də pedaqoji sahədə ən məhsuldar çalışan müəlləflərdən biri də A.Şaiq olmuşdur. Maraqlıdır ki, o, həm də bir folklorçu alim-ədəbiyyatşünas kimi də diqqət cəlb edir. O, ardıcıl şəkildə folklor materialları toplamaq, onun haqqında elmi məqalələr yazmış, Azərbaycan, rus və Şərq ədəbiyyatının tədqiqi ilə məşğul olmuş, klassik ədəbiyyatının mürtəbəli, humanist fikir və duyğularını xalq arasında yaymış, ondan tərcümələr etmişdir. A.Şaiqın mövcud məqalələr, arxivində olan qeyd və yazıları, ən mühümü "Xatirələrim"də cəmlənmiş maraqlı fikir və mülahizələri yaradıcılıq istiqamətini,

ideya mübarizələrindəki mövqeyini və başqa ideya-bədi məsələləri açmağa da kömək edir.

Ədiib xalq ədəbiyyatına bağlılığı və ondan bəhrələnməsi haqqında xatirələrdə yazırdı: "Folkloru öyrənmək mənə xalq zövqünü, xalq adət və ənənələrini öyrətdi". A.Şaiqın xalq yaradıcılığı ilə əlaqəsi geniş və diqqətli axtarışlar tələb edən problemidir. Ədiibin şifahi xalq ədəbiyyatı ilə bağlılığını izləmək üçün digər bədi və elmi əsərləri ilə yanaşı "Xatirələrim" məmuarına müraciət etdikdə bu problem bütün aktuallığı ilə özünü büruzə verir.

"Xatirələrim"dən öyrənirik ki, A.Şaiq folklorumuzdan bədi yaradıcılığında və pedaqoji fəalliyətində səmərəli istifadə etməklə yanaşı, xalq ədəbiyyatının toplanmasına və təbliğinə də xüsusi diqqət yetirirdi. Ona görə də xalq ədəbiyyatı nümunələrini müntəzəm olaraq bir tərəfdən həm də özü toplayır, həm də yay təblii yaxınlaşdıqca müxtəlif qəzaldan gəlmiş tələbələrə dəftər verib, yayda öz yerlərində dincələrkən eşidib bildikləri folklor nümunələrini həmin dəftərə yazmalarını tapşırırdı. Ədiib xatirələrində qeyd edir ki, "bununla da kifayətlənməyib, İran Azərbaycanı folklorunu toplamağ məqsədilə divar diblərində oturub özlərini günə verən bir neçə qoca hamba ilə tanış oldum. Xörək bəşirtirib onları bir neçə dəfə evə apardım. Onların söyüdlərini dəftərə köçürtdüm" [1, s. 184]. Bu yol ilə o, az müddət ərzində bir çox nağıllar, minə qədər atalar sözü, beş-altı yüz tapmaca və minə qədər bayatı toplaya bildmişdi ki, 1926-cı ildə Şəfiqə xanım Əfəndiyeva ilə birlikdə həmin bayatılardan 650-yə qədərini "Bayatılar" kitabında vermişdi [2].

Azərbaycan xalqının yaratdığı bu nümunələri A.Şaiq böyük mənəvi sərvət, xəzinə adlandırdı: "Əsrlərdən bəri ağızdan-ağıza keçmiş, aşıqlarımızın oxuduğu yarıqlı şeirlər, mahnılar, hekayələr, nağıllar... qiymətli bir xəzinədir". Ədiib görə, "el ədəbiyyatımız o qədər vəsüdlidir ki, onu yazmaqda qurtaracaq şeylərdən deyil". A.Şaiq xalqımızın adətənə, məişət tərzinə, mərasimlərinə də dərinləndirən bədi bir sənətkardır. Bu cəhətdən onun Novruz bayramı haqqındakı fikirləri diqqət cəlb edir: "Bəzən Novruz bayramını... ruhanilərə məxsus bayram kimi qiymətləndirir. Bu təməmləyə yanaşıdır. Novruz bayramı təbiətə bütün varlığı ilə bağlı olan ulu babaların adət və ənənələri ilə əlaqədardır" [1, s.55].

Bütün bunlar sübut edir ki, xalq ədəbiyyatını bir toplayıcı kimi yığan, maraqlı mülahizələr söyləyən, həm də öz bədi yaradıcılığında bu nümunələrdən döndə-döndə istifadə edən A.Şaiq "Xatirələrim" məmuarında folklorla bağlı fikir və mülahizələrini inkişaf etdirmiş, əsərin etnoqrafik istiqamətində tədqiqatı üçün də zəmin yaratmışdır.

A.Şaiqın xatirələrində yazdığına görə, hələ XX əsrin ilk illərində tələbələrə toplatdırıldığı və özü cənublu fəhələrdən topladığı, əməli Mahəmməd və Əlidən, Tiflisdəki

qonşularından eşitdiyi folklor nümunələrini yazıya almışdı. O, həmisi folkloru xalqın ən müqəddəs sərvəti sayır, onu qeyrətlə toplayıb çap etməyi məsləhət görürdü.

Ədib folklor sahəsində ən önəmli işlərindən biri də bu sərvəti toplamaqla bərabər araşdırmaq və öyrənmək bəcağı və həvəsi idi. A.Şaiqın ədəbi-tənqidi görüşlərindən danışarkən bu məsələni aydınlaşdırmaq da vacibdir. Xatirələrində "İlk ədəbi fəaliyyətim" başlığı ilə verilən hissədə folklorla bağlılığını Şaiq özü bir növ elmi-bədii şəkildə qələmə alır. A.Şaiq Bakıda realni məktəbdə müəllim işləyərək "mine qədar atalar sözü, beş-altı yüz tapmaq və mine qədar də bayatı toplayıb" [1, s.182-188]. Bunlardan bəzi parçaları "lqbal" qəzetində çap etmişdir [3]. Bunların bir hissəsini folklorşünas Hümət Əlizadəyə vermişdi.

XX əsrin 30-cu illərində H.Əlizadənin buraxdığı "Bayatılar" kitabında A.Şaiqdan alınan bir çox bayatı nümunələri vardır. Bütün bunlar A.Şaiqın xalq ədəbiyyatına olan məhəbbətini göstərir.

A.Şaiq xatirələrində adı təsvir yolu ilə getmir, bəzən inamı elmi fikir söyləyirdi. İlk dəfə el şairləri ilə aşıqlar fərqləndirən, hərsinin məxsusi keyfiyyətlərini açan müəlliflərdən biri mənşə A.Şaiq olmuşdur. "Zəngin Azərbaycan folklorunu Azərbaycan tarixinin bir hissəsini təşkil edən sərvət" sayan ədəb xatirələrində bu sərvəti qorumağı, ondan öyrənməyi tövsiyə edir.

Xatirələrdə bu həqiqət də təsdiqlənir ki, "xalq bədii ədəbiyyatı öz qüvvəsini bir tərəfdən folklorlardan almışsa, lakin ədəbiyyatımızın ustadı olan Füzuli, Vaqif, Vidad kimi böyük klassik şairlərimizin sevgi, gözəllik, əxlaq və humanizmi tərənnüm edən əsərləri də Nizami, Məhsəti, Xaqani kimi şairlərin təsiri ilə müəyyənləşmişdir. Bu iki böyük qüvvət Azərbaycan xalqının əsas xarakterini yaratmışdır". Şaiq Nizamini böyük sənətkar kimi sevirdi. "Şahname"ni böyük

məhəbbətlə tərcümə etmişdi. Füzulinin eşq nəğməkarı, misilsiz ustad sayırdı. Vaqifdən, Vidadın ilhamla danışdığı, M.F.Axundovu "satirik realizm" in banisi kimi qiymətləndirirdi. N.Vəzirov, N.Nərimanov, Ə.Hacıverdiyev, Süleyman Səlim M.F.Axundov məktəbinin davamçıları adlandırıldı. Qəzet qəsidə, mərsiyə sahəsində aç qazanan M.H.Qüdsi, A.Mümin və başqalarını isə klassik poeziya ənənələri gərçivəsindən çıxarılmayan şairlər sırasına daxil etdi.

M.Hadidin danışarkən onun yarıqlı romantik dünyası ilə yanaşı, ədəbiyyatımızın qabaqcıl adamlarından uzaq düşməli, Avropa mədəniyyətini yaxşı bilməsinə də xatirlərdə yenilikləri çətin anlamasından təəssüflənirdi. Şaiqə görə, Had filosof-şair idi. Onun həyat yolu ilə yaradıcılığı arasında bəzi uyğunluq var idi. Burada Hadinin Türkiyə həyatı, sürgün edilməsi, Birinci Cahan savaşında olması haqqında məlumatlar da yaradıcılığı ilə paralel açıqların. Şaiq bu qənaətə gəlirdi ki, "M.Hadidin ən böyük faciəsi tam aydın, ardıcıl bilməkürəyə malik olmamasında, onun fəaliyyətində, dilinin isə bəzən ümumi ədəbi dilimizdən, ümumxalq dilindən uzaqlaşmasında idi..." [1, s. 240].

H.Cavid haqqındakı xatirələrdə müəllif onun İstanbulda oxuyarkən türk ədəbiyyatından "islamlaşmaq, milliləşmək və müasirləşmək" şüarından təsirlənməsini ayrıca vurğulayırdı. Onun "Şeyx Sənan" və "İblis" əsərlərini yaradıcılığının ən yüksək zirvəsi hesab etirdi [1, s. 274-280]. Maraqlıdır ki, XX əsrin 20-30-cu illərində vulqar sosioloqizmin H.Cavidə sıxsırdığı dövrdə onun müdafiə edənlərin birincisi də elə A.Şaiq olmuşdu.

ƏDƏBİYYAT

- 1.Abdulla Şaiq Əsərləri. V.cild. Bakı, Yazıcı, 1978.
- 2.Bayatılar (toplayanı və tərtib edən: A.Şaiq, Ə.Fəridiyeva). Bakı, 1926.
- 3.Eminliyev E. A.Şaiqın «Xatirələr» kamili məntur təcrübə. Nam.dix.Bakı, 2000.

Иманова Севиндж Инглаб кзы
ТЕМА "МАЛЕНЬКОГО ЧЕЛОВЕКА" В "МЕДНОМ ВСАДНИКЕ" А.С.ПУШКИНА

"Добро, строитель чудотворный -
Шепнул он, злобно задрожав, -
Ужо тебе!..."

Под конец жизни А.С.Пушкин вновь обратился к теме "маленького человека" в поэме "Медный всадник". Ни одно из его произведений не вызвало столько толкований и полемики, как "петербургская повесть" "Медный всадник". На протяжении почти двух столетий толкования эти иногда сближались между собой, порою повторяли одна другую, а большей частью оказывались взаимоисключающими. Впрочем, даже у взаимоисключающих толкований в основе лежало кое-что существенно общее: в них противопоставлялись одини и те же образы поэмы – образы Петра и Евгения, рассматриваемые как некие символы и обобщения, на противопоставлении и конфликте которых строились художественная структура пушкинского произведения.

Ряд исследователей, например, Г.А.Гуковский и Г.П.Макогоненко видели в лице Евгения «маленького человека», поднявшего бунт против социальной несправедливости, другие, например, Г.Г.Красухин, были против отнесения Евгения в ряд «маленьких людей» типа Акакия Акакиевича Башмачкина. Исследователь утверждает, что герой А.С.Пушкина оказывается нравственно выше, чем самый «мощный властелин судьбы» [1, s.176].

Всякое подлинно художественное произведение порождает много вопросов. В истории русской литературы «Медный всадник» фигурирует как поэма, тогда как автор назвал своё творение «петербургской повестью». Герой этой повести Евгений. Однако не его именем назвал автор своё произведение.

В тексте «Медного всадника» имеет место феномен, который можно определить как запрет: прямое название Петра по имени и табуирование [2,17] имени царя. Для номинации основателя Петербурга поэт использует ряд перифраз: «многозначительное «Он» с прописной буквы во «Вступлении» к поэме и далее – «кумир на бронзовом коне», «кумир с простёртою рукою», тот, «кто неподвижно возвышался во мраке медной головой... чьей волею роковой под морем город основался», «мощный властелин судьбы», «кумир», «горделивый истукан», «строитель чудотворный», «грозный царь», и, наконец, «всадник медный на звонко-скачущем коне...» [5,183]. Если А.С.Пушкин лишил царя личного имени, то Евгению оно не даёт фамилии, тем самым как бы сближая их. Непосредственно Пушкин не противопоставляет Евгения и Петра, но изображает, как Евгений сам себя ему противопоставляет, несправедливо вида в нём виновника гибели любимой и крушения личного счастья, вместо того чтобы выступить с угрозами по адресу истинных виновников – царя Александра I и его окружение. Но ограниченность ума, безродность «маленького человека» Евгения делало его уязвимым и беззащитным перед любыми ударами судьбы.

В «Медном всаднике» Евгений предстал в широком бытийном и историческом контексте. Представление поэт эта о внутреннем потенциале человека пришлось воплотить не в литературном герое, а в худо-жественном символе – Медном всаднике. Именно этому символу противопоставил Пушкин Евгения. И в этом есть особый, глубоко глубокий смысл. Бедность внутреннего потенциала «маленького человека» – главная причина его неукоренённости в бытии, шаткости его положения в мире. Любопытно сколько-нибудь значительные испытания (личного социального или исторического характера), которые вы-

падали на долю такого человека, способны были потрясти до основания весь его жизненный уклад.

Таков, увь, его удел. Вот почему и в «Станционном смотрителе», и в последней самой маленькой, но значительной по своей проблематике поэме «Медный всадник» («маленький человек» широко вошёл в русскую литературу как подлинный драматический герой. Это – персонаж, чья судьба предрешена его социальной ничтожностью. Звезд внешняя «несвобода» ведёт к внутренней скованности.

«Бедный Евгений!» могли бы мы воскликнуть вслед за словами: «Бедный смотритель и его дочь Дуня». Трагедия Евгения – это не традиционная романтическая история утраченных надежд и погибшей любви. Это не трагедия утраченного права или униженной души. Отнюдь нет. Это трагедия, в которой подвергаются сомнению некие человеческие ценности, гибнет индивидуальность, человек утрчивает собственное «я», потому что у него отнимают его личную жизнь. Перед нами – тотальная катастрофа личности.

А.С.Пушкин развёртывает ситуацию, в которой человек в результате внезапного бедствия оказывается лишённым многих своих личных привязанностей, повседневного окружения, вещей, предметов, бывших неотъемлемой частью его жизни. Одним словом, он оказывается выброшенным за борт собственной жизни. И если говорить об эволюции пушкинского героя, подразумевая при этом динамику движения образа «маленького человека», то здесь уже в значительной степени меньше той сентиментальности, которая была в «Станционном смотрителе». Бытовая канва предыдущего пушкинского творения отходит в данном случае на второй план. Евгений становится бессильным свидетелем бедствия, обрушившегося на «ветхий домик» его Парашки, который был частью скромнейшего быта «бедного Евгения» и вкуже с этим бытом составлял для него единую область свободы.

Автор поэмы как будто бы осознаёт присутствие в мире каких-то слепых, разрушительных сил, которые способны превратить слабовольного человека в игрушку. Евгений всецело погружён в тревоги своей личной жизни, остро осознавая свою полную зависимость от его величества «чепелого» случая, от милости судьбы. Он живёт в мире «... где ждёт его

Судьба с неведомым изгненьем,
Как с впечатанном письмом» (2,180).

Тревога за жизнь Парашки облагораживает Евгения. «Забывший о «собственной безопасности», всецело охваченный тревогой за судьбу близких, Евгений нравственно вырастает в глазах читателя, вызывает его живое сочувствие» [3,162]- пишет А.М.Гуревич. Однако, если глубже вникнуть в текст «Медного всадника» и соответственно в разработку темы «маленького человека», то станет очевидно, что не о нравственном достоинстве героя в первую очередь идёт речь в поэме. В помыслах Евгения нет места мыслям о всенародном бедствии, и перспектива потери Парашки представляется ему вселенским катаклизмом. Как отмечает А.Македонов, «катастрофа рождает сомнение «маленького человека» в самом смысле жизни, в самой «разумности» судьбы человека... Это отчаяние может перейти в «бунт», обличение («ужо тебе!»), но программы бунта нет» [4,87].

Необходимо подчеркнуть, что именно А.С.Пушкин первый связал образ «маленького человека» с темой бунта, сохраняя при этом сочувственное отношение к «маленьким людям», признавая и защищая их право на лич-

ное счастье. Но при всём этом идея мятежа, бунта есть безумие.

В конечном итоге хохот сошедшего с ума Евгения выражает момент осознания им своей парадоксальной свободы от законов бытия, жестоко обманувших его. Мир предстал перед ним хаосом, жуткой бессмысленной и угрозой разрушительных сил, и Евгений лишился веры в справедливость мироустройства.

Получается, что погоне Медного всадника за безумцем предшествует «погоня» Евгения верхом на мраморном льве за Петром. В этой точке поэмы мы имеем дело с первым подспудным толчком, с зарождением энергии восстания «маленького человека», который вскоре бросит в лицо царю знаменитое: «Ужо тебе! ...» Этот эпизод художественно и психологически готовит нас к невероятному, даже немислимому событию: «маленький», бедный Евгений, став вровень «державцу полумира», посмеет не только конфликтовать, спорить с ним, но и угрожать ему. Угроза эта исходит уже не со стороны безумца, а Евгения в момент, когда мысли его «прояснились» и :

«...Он узнал
И место, где потоп играл,
Где волны дикие толпились,
Бунтуя злобно вокруг него,
И львы, и площади, и тозо,
Кто неподвижно возвышался
Во мраке медною главой...» [5,182].

Евгения гонит не Медный всадник, а Страх перед реальностью. Безумие также сближает Петра I и Евгения. Безумец царь в своём стремлении вступить в единоборство с самой Природой, тем самым навлекая беду на город Две истины – истина историческая и истина нравственная – вступают в смертельную схватку.

«Маленький человек» дан и в своей живости, и в своей смертности, в здоровом уме и в безумии, в своем «пелен» виде и в облике всадника. Он вдруг оказывается «на звере мраморном верхом» [5,178].

А.С.Пушкин, схватив главные черты «маленького человека», заступился за него, он всецело на его стороне, но при этом автор не отступает от критических позиций оценки поступков своих героев. Именно снисходительностью к недостаткам и слабостям «маленького человека» Пушкин находит путь к сердцу героя романа «Бедные люди» Ф.Достоевского Макара Девушкина, которому оказалось не по душе «жесткое» отношение к «маленьким людям» Н.В.Гоголя.

Тема «маленького человека» в поэме Пушкина поднимается на новую высоту по сравнению со «Станционным смотрителем». Вместо человека жалкого, обреченного, не способного защитить свои отцовские права на родную дочь, появляется герой, отважившийся выступить против верховной власти. А во всём остальном он остаётся таким же: бессильным и неспособным что-либо изменить в существующем положении вещей.

Литература:

- 1.Красухин Г.Г. Покой и волн. Некоторые проблемы пушкинского творчества. – М., 1987.
- 2.Немирович И.В. Библиографическая тема в «Медном всаднике» // Русская литература – 1990. – №3.
- 3.Гуревич А.М. Романтизм Пушкина. – М., Просвещение, 1993.
- 4.Македонов А.Гуманизм Пушкина. // Литературный критик, 1937, №1.
- 5.А.С.Пушкин соч. в 3 томах. П.т. М.85

XÜLƏSƏ

Maqalədə A.S. Puşkinin «Tunc atlı əsərində» kiçik insan mövzusunun təkmülündən bəhs olunur. Şairin əsərindən konkret faktlar təhlil olunur.

SUMMARY

The evolutions of the "Little man subject in Pushkins' "Copper rider" is considered in this article